



BARABÁS GÁBOR

„nos tuis supplicationibus inclinati, auctoritate tibi presentium indulgemus”

*IV. Ince pápa és a szentszéki küldöttbírótság rendszerének magyarországi visszaszorulása a 13. század közepén**

Tanulmányunkban a pápai-magyar kapcsolatok egy sajátos aspektusával, a szentszéki küldöttbírótság magyarországi működésével, azon belül is a 13. század közepi helyzettel foglalkozunk. Az 1241–1242-es tatárjárás, valamint a IX. Gergely (1227–1241) halála után megválasztott IV. Celesztin pápa 1241. novemberi halálával kezdődő és 1243 júniusáig tartó székesüresedés¹ ugyanis olyan cezúrát jelentett a rendszer helyi működésében, amely indokoltá teszi annak a megvizsgálását, történet-e változás, és ha igen, milyen szintű volt az előző évtizedekkel² összehasonlítva, illetve hogyan hatott a gyakorlatra IV. Béla király (1235–1270) és IV. Ince pápa (1243–1254) kapcsolata. Kezdeként azonban röviden szükséges kitérni a pápai küldöttbírótság rendszerének jellegzetességeire és működésére, továbbá a kezdeti magyarországi sajátosságokra is.

A küldöttbírótság a középkori pápaságnak a 11. századtól kezdődő reformok időszakában megjelent egyik fontos jogi intézménye volt.³ A rendszer alapját egyes egyháziak vagy egyházak peres félként, jellemzően valamilyen fokon megszületett ítélet után a római Szentszékhez történő fordulása jelentette. Ez kezdetben azzal a céllal történt, hogy a pápai tekintély erősítse meg az adott ügyben korábban született döntést, vagy éppen ellenkezőleg, változtassa meg azt.⁴ A küldöttbírótság kialakulása egyrészt az Apostoli Szék növekvő univerzális hatalmához, illetve igényeihez, kapcsolódott, azonban a kezdeményezés a pereskedők oldaláról érkezett, a delegált bíróság igénybevétele ugyanis lehetőséget biztosított a rendes bírói szintek kikerülésére.⁵ A rendszer létrejöttékor találkozott tehát egymással a pápasághoz forduló egyházak, egyháziak, illetve a tekintélyét növelni kívánó római Szentszék érdeke.⁶

* A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj (BO/00148/17/2) támogatásával készült.

¹ Herbers, Klaus: *Geschichte des Papsttums im Mittelalter*. Darmstadt, 2012. 185.

² Az előző évtizedek magyarországi helyzetére lásd további irodalommal: Barabás Gábor: *A pápai kiküldött bírások Magyarországon a kezdetektől a 13. század közepéig*. Történelmi Szemle, 55. évf. (2013) 183–199. A téma kutatástörténetére lásd: Barabás Gábor: *A középkori pápai delegáltbírótság nemzetközi és magyar kutatástörténete*. Egyháztörténeti Szemle, 20. évf. (2019) 3–23.

³ Sweeney, James Ross: *Innocent III., Canon Law and Papal Judges Delegate in Hungary*. In: Sweeney, James Ross – Chodrow, Stanley (eds.): *Popes, Teachers, and Canon Law in the Middle Ages*. Ithaca – New York, 1989. 26.

⁴ Barabás: *A pápai kiküldött bírásokodás*, 175.

⁵ Barabás: *A pápai kiküldött bírásokodás*, 175–176., további irodalommal.

⁶ Müller, Harald: *Entscheidung auf Nachfrage. Die delegierten Richter als Verbindungsglieder zwischen Kurie und Region sowie als Gradmesser päpstlicher Autorität*. In: Johrendt, Jochen –

Fontos adalék az intézmény működésével kapcsolatban, hogy maguk az egyházfők által kirendelt, delegált bírók is a helyi egyháziak, kezdetben jellemzően érsekek, püspökök és apátok, majd fokozatosan az alacsonyabb rangú egyháziak közül kerültek ki.⁷ A 12. századtól kezdve az egyre növekvő számú és területileg egyre kiterjedtebben megjelenő delegálások pedig hozzájárultak a kánonjog elterjedéséhez a nyugati kereszténység régióiban.⁸

A pápaság és a kereszténység különböző régióinak viszonyrendszerében a küldöttbíróság ugyan egyike volt azon eszközöknek, amelyeken keresztül a pápák ezeket a kapcsolatokat alakíthatták, alakították, azonban ebben az esetben a pereskedő felek, illetve tágabb értelemben véve az egyes egyházak szerepe talán még fontosabb volt. A kiinduló impulzus, a kezdeményezés ugyanis felőlük érkezett, illetve a bírók kiválasztására is hatással voltak.⁹

A bírók mellett a megbízottak egy másik csoportjára, az ún. végrehajtókra (*executores*) is ki kell térnünk, akik az előbbieknél alacsonyabb szintű felhatalmazással rendelkeztek.¹⁰ A küldöttbírókkal (*iudices delegati*) szemben ugyanis nem hoztak ítéletet; petíciókat illető vizsgálat vagy a korábbi döntések végrehajtása volt a feladatuk, illetve adott esetben az egyházi fenytékkal történő kényszerítés is. Elképzelhető ugyanakkor, hogy valaki egyszerre töltse be a bírói és a végrehajtói funkciót.¹¹

Müller, Harald (Hrsg.): *Römisches Zentrum und kirchliche Peripherie. Das universale Papsttum als Bezugspunkt der Kirchen von den Reformpäpsten bis zu Innozenz III.* Berlin – New York, 2008. 108–131., 109–110.; Johrendt, Jochen – Müller, Harald: *Zentrum und Peripherie. Prozesse des Austauschches, der Durchdringung und der Zentralisierung der lateinischen Kirche im Hochmittelalter.* In: Johrendt–Müller: *Römisches Zentrum und kirchliche Peripherie*, 14.; Duggan, Charles: *Papal Judges Delegate and the Making of the „New Law” in the Twelfth Century.* In: Duggan, Charles: *Decretals and the creation of „new law” in the twelfth century: judges, judgements, equity, and law.* Aldershot–Brookfield–Singapore–Sydney, 1998. 172–199.

⁷ Vö. Schrör, Matthias: *Metropolitangewalt und papstgeschichtliche Wende.* Husum, 2009. 129–137.; Hageneder, Othmar: *Die geistliche Gerichtsbarkeit in Ober- und Niederösterreich. Von den Anfängen bis zum Beginn des 15. Jahrhunderts.* Graz, 1967. 27.; Herde, Peter: *Zur päpstlichen Delegationsgerichtsbarkeit im Mittelalter und in der frühen Neuzeit.* In: *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Kanonische Abteilung*, Bd. 119. (2002) 22.; Falkenstein, Ludwig: *Appellationen an den Papst und Delegationsgerichtsbarkeit am Beispiel Alexanders III. und Heinrichs von Frankreich.* *Zeitschrift der Kirchengeschichte*, Bd. 97. (1986) 37–39.; Johrendt – Müller: *Zentrum und Peripherie*, 14. Duggan, Charles: *Papal Judges Delegate and the Making of the „New Law” in the Twelfth Century.* In: Duggan: *Decretals and the creation of „new law”*, 176., 194–195.

⁸ Kéry, Lotte: *Dekretalenrecht zwischen Zentrale und Peripherie.* In: Johrendt–Müller: *Römisches Zentrum und kirchliche Peripherie*, 19–45.

⁹ Barabás: *A pápai kiküldött bírászkodás, 177–178.*, további irodalommal.

¹⁰ Pavloff, George G.: *Papal Judge Delegates at the Time of the Corpus Iuris Canonici.* Washington, 1963. 23.; Hageneder: *Die geistliche Gerichtsbarkeit*, 48.; Falkenstein: *Appellationen an den Papst*, 41–42.; Sayers, Jane E.: *Papal Judges Delegate in the Province of Canterbury 1198–1254. A Study in Ecclesiastical Jurisdiction and Administration.* Oxford, 1971. 17–18.; Vö. Holndonner, Andreas: *Kommunikation – Jurisdiktion – Integration. Das Papsttum und das Erzbistum Toledo im 12. Jahrhundert (ca. 1085 – ca. 1185).* Berlin–München–Boston, 2014. 16.

¹¹ Vö. Müller, Harald: *Päpstliche Delegationsgerichtsbarkeit in der Normandie (12. und frühes 13. Jahrhundert).* Bonn, 1997. 62–63.; Engel, Frank: *Die Diözese Ávila und die päpstliche Delegationsgerichtsbarkeit im 12. Jahrhundert.* In: Herbers, Klaus – López Alsina, Fernando – Engel, Frank (Hrsg.): *Das begrenzte Papsttum. Spielräume päpstlichen Handelns Legaten – delegierte Richter – Grenzen.* Berlin – Boston, 2013. 297.; Smith, Thomas W.: *Papal Executors and the Veracity of Petitions from Thirteenth-Century England.* *Revue d’Histoire Ecclésiastique*, tom. 110. (2015) 664ff.; Sayers: *Papal Judges Delegate*, 155–162.

Szólnunk kell továbbá az úgynevezett *conservatori* hivatalról is, amely egy általános megbízást takart behatárolt jogosítványokkal. Célja valamely személy vagy egyház jogainak és tulajdonainak a védelme volt, akár egész rendek is rendelkezhettek ilyen védelmezővel, de valamely delegált bírósági döntés után is kirendelhették őket.¹²

A delegált bíróság a 12. század végén jelent meg a magyar egyházban, majd az 1200-as évek elején rohamos növekedés figyelhető meg mind az ügyek számában, mind a bírók körét illetően. A magyarországi helyzet nagyrészt az általános nyugat-európai tendenciákat követve alakult a 13. század közepéig, bár a fennmaradt források alapján kimutathatók különbségek is, azonban ezek csak bizonyos ügycsoportokat (uzsora, a jogos ár túllépése miatti panaszok, zálogügylek stb.) érintettek, nem pedig magának a rendszernek az alapját vagy gyakorlati megvalósulását. A legfontosabb szempontok, mint például a perek fő témái, a bírók kiválasztásának jellemzői vagy az ügymenet részletei minőségileg a különböző nyugat-európai régiókban tapasztalható gyakorlathoz hasonló képet mutatnak. Egyebek mellett Magyarországon is megfigyelhető a formálódó egyházi középhérey térnyerése a kiküldött bíraskodásban. Mennyiségileg tekintve is jelentős az a növekedés, amely a vizsgált korszakban lezajlott, hiszen a 13. század első fele volt az az időszak, amelyben a korai szórványos esetek után a Szentszékhez történő folyamodás és a pápai delegálás széles körben elterjedté, illetve általános gyakorlattá vált Magyarországon is.¹³ Az 1241–1242-es események, a mongol invázió, valamint ezzel részben átfedésben a pápai széküresedés azonban egyértelmű cezúrát jelentett a magyar egyházban – egyebek mellett – a delegált bíróság működésének tekintetében is. A továbbiakban azt vizsgáljuk, hogy IV. Ince pápa pontifikátusa alatt hogyan indult újra a delegált bíróság gyakorlata, milyen új tendenciák és jelenségek figyelhetők meg az egyházfő 1254-es halálával záródó időszakban.

*

1243-ban elsősorban a tatárjárás okozta helyzet nyomta rá a bélyegét a pápai küldöttbíróóság magyarországi működésére. Tekintve, hogy a magyar főpapi kar jelentős része veszítette életét a muhi csataterén, köztük a két érsek,¹⁴ nem meglepő, hogy IV. Ince pontifikátusának már első évében intézkedés történt az esztergomi és a kalocsai székek betöltését illetően.¹⁵

¹² Sayers: *Papal Judges Delegate*, 108–109., 265.; Kiss Gábor: *A conservatores hivatala, mint a pápai küldöttbíróóság sajátos megjelenése az érett középkorban*. Fons, 22. évf. (2015) 91–102.; Kiss Gergely: A pápai képviselő. In: Kiss Gergely (szerk.): *Varietas delectat A pápai-magyar kapcsolatok sokszínűsége a 11–14. században*. Pécs, 2019, 48–49.

¹³ Összefoglalóan lásd: Barabás: *A pápai kiküldött bíróskodás, 183–199*.

¹⁴ Perić, Olga – Karbić, Damir – Matijević Sokol, Mirjana – Sweeney, James Ross (ed.): *Thomae archidiaconi Spalatensis Historia Salonitanorum atque Spalatinorum pontificum. Archdeacon Thomas of Split History of the Bishops of Salona and Split*. Budapest – New York, 2006. 272–273.; *Magistri Rogerii, Epistola in miserabile carmen super destructionem regni Hungariae per Tartaros facta*. Translated and annotated by János M. Bak and Martin Rady. Budapest – New York, 2010. 186–189.; Zsoldos Attila: *Magyarország világi archontológiája. 1000–1301*. Budapest, 2011. 81., 84., 89., 91., 93.; Szűcs Jenő: *A kereszténység belső politikuma a XIII. század derekán. IV. Béla és az egyház*. Történelmi Szemle, 21. évf. (1978) 167.

¹⁵ Potthast, August: *Regesta Pontificum Romanorum inde ab anno post Christum Natum MCXCVIII ad annum MCCCIV*. I. Berolini, 1874. (a továbbiakban: RPR) 11081. sz.; Berger, Élie (ed.): *Les registres d'Innocent IV*. I–IV. Paris, 1881–1919. (a továbbiakban RI IV) 11. sz. RPR 11091. sz., RI IV. 19. sz., RPR 11413. sz.; Beke Margit (szerk.): *Esztergomi érsekek, 1001–2003*. Budapest, 2003. 106–107.; Kiss Gergely: *Dél-Magyarországtól Itáliáig. Bánca nembeli István (1205 k. – 1270) váci püspök, esztergomi érsek, az első magyarországi bíboros életpályája*. Pécs, 2015. 23–25.; Udvardy

Az üresedésben lévő győri püspöki székkal, illetve a soproni főesperességgel kapcsolatban is találkozhatunk pápai delegáltakkal.¹⁶ Az utóbbit maga a tatárjárás krónikása, az itáliai származású Rogerius kapta meg váradi főesperessége helyett, ha csak időlegesen is.¹⁷

Ugyanakkor már 1244 végéről, 1245 elejéről maradtak fenn szűk értelemben vett bírói, tehát nem végrehajtói (*executor*) megbízások hagyományosnak mondható ügyekben, mint például Pannonhalma a veszprémi káptalannal fennálló birtokperében,¹⁸ a Csák nb. Deme-terrel, korábbi királyi asztalnokmesterrel, udvarispánnal és országbíróval¹⁹ szemben hoszszabb múltra visszatekintő pereskedésben,²⁰ illetve ugyancsak az apátság Nádassdi Miklós fia Miklóssal és társaival fennálló nézeteltérésben,²¹ valamint a veszprémi káptalan világiakkal fennálló tizedperében.²² A pusztá ténymegállapításon túl, hogy már 1244 utolsó napjaiból is rendelkezünk adattal delegált bíróság magyarországi működésére nézve, fontos kiemelnünk a pápai oklevelek azon megfogalmazásait, melyek szerint az újbóli megbízásokra a korábbi bírók halála miatt volt szükség.²³ Ez a kitétel is mutatja, hogy ekkor még a korábbi perek folytatásával állunk szemben, a fennálló struktúrák visszatérésével, nem pedig új, már a katasztrófa utáni királyságból érkező impulzussal, amely kis idővel a pusztítás után újabb esetekben vette volna igénybe az univerzális pápaság által nyújtott egyik lehetőséget, a küldött-bíróságot. Beszédes ugyanakkor, hogy ismételten a pannonhalmi apátság ügyeivel találkozunk, ami egyrésztől magyarázható az intézmény kivételes forráshelyzetével,²⁴ másrésztől megállapítható, hogy az előző évtizedek nagy formátumú vezetőjének, Uriás apátnak a halálával²⁵ néhány évvel az ország pusztulása után sem szűnt meg a bencés apátság érdekei érvényesítését az Apostoli Széknél keresni.

1245-ből egy újabb főpapi szék betöltése körüli problémáról értesülünk, ezúttal azonban már nem a tatárjárás hatásával számolhatunk. 1244-ben ugyanis meghalt Bertalan veszprémi püspök,²⁶ a székeskáptalan tagjai a király mellőzésével egy társukat, Ják nb. Márton fia Zelandust (Zelandot, Zlaudust) emelték a püspöki méltóságra. Ezt a döntést ugyan Bánca István esztergomi érsek is megerősítette,²⁷ de a pápa ennek ellenére a király panaszára és az

József: *A kalocsai érsekek életrajza (1000–1526)*. Köln, 1991. 134–135.; Szűcs: *A kereszténység belső politikuma*, 166–167.

¹⁶ RPR 11084. sz., RI IV. 9. sz., RPR 11173. sz.

¹⁷ Almási Tibor: *Megjegyzések Rogerius magyarországi méltóságviseléséhez*. Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominate. Acta Historica, 86. évf. (1988) 9. sz. 11–13.

¹⁸ RPR 11482. sz.

¹⁹ Lásd: Zsoldos: *Magyarország világi archontológiája*, 29., 54.; Horváth Richárd: *A favár rejtélye, avagy mennyire régi Újvár vára?: Németújvár várának "vélelmezett" története a kezdetektől a 13. század végéig*. Castrum – A Castrum Bene Egyesület Hírlevele, 18. évf. (2015) 17–18.

²⁰ RPR 11487. sz.

²¹ RPR 11492. sz.

²² Fraknoi Vilmos – Lukcsics József (szerk.): *Monumenta Romana Episcopatus Vesprimiensis – A veszprémi püspökség római oklevéltára*. I–IV. Budapest, 1896–1907. (a továbbiakban MREV) IV. 305. CCXL. sz.

²³ „quia dicti iudices fuerunt a Tartaris interfecti” – MREV I. 118. CXXXVII. sz. Vö. Kiss: *Dél-Magyarországtól Itáliáig*, 27.

²⁴ Vö. Csóka Gáspár: *Liber ruber*. In: Kristó Gyula (főszerk.), Engel Pál – Makk Ferenc (szerk.): *Korai Magyar Történeti Lexikon*. Budapest, 1994. 409.

²⁵ Hegedűs Éva: *Uros pannonhalmi apát jogbiztosító és birtokszerző tevékenysége (1207–1242)*. Budapest, 2014. passim.

²⁶ Zsoldos: *Magyarország világi archontológiája*, 100.

²⁷ Vö. Kiss: *Dél-Magyarországtól Itáliáig*, 28–29.; Szűcs: *A kereszténység belső politikuma*, 168.

ő jogaira tekintettel Benedek kalocsai érseket bízta meg a helyzet kivizsgálásával.²⁸ Zelandus végül – a kezdeti uralkodói ellenkezés dacára – 1262-ig töltötte be a veszprémi püspök hivatalát.²⁹ Személyével kapcsolatban vizsgálódásunk szempontjából érdemes megjegyezni, hogy már 1245-ben megjelent felperesként is, méghozzá éppen a pannonthalmi apáttal szemben.³⁰

Ugyancsak 1245-ben adott bírói megbízást IV. Ince a veszprémi éneklőkanonok és a karnaki apátság, valamint a veszprémi püspök és a bélakúti apátság közötti említett pereskedések ügyében.³¹ Ugyanezen évből ismert az egri püspök és főesperesek az egyházmegye papságával fennálló perének folytatása.³² Szintén 1245-ből származik az első olyan ismert pápai mandátum, amely magyarországi egyháziakat bízott meg konzervátorként, azaz jogbiztosítóként.³³ Báncsa István esztergomi, illetve Benedek kalocsai érsek és István zágrábi püspök ugyanis a ferencesek védelmet kaptak feladatuk, bár maga az intézkedés nem volt speciálisan magyar vonatkozású, az a pápa általános eljárásába illeszkedett.³⁴ 1246-ban IV. Ince Pecorari Jakab 1233-as legátusi tevékenysége³⁵ óta közvetlenül a pápaság alá tartozó boszniai püspökségnek a magyar egyházszervezetbe történő beillesztését, a kalocsai érsek alá rendelését bízta a magyar klerikusokra.³⁶

Mindezek alapján talán nem merészkedünk túl messzire, ha úgy véljük, hogy az 1241–1242-es események okozta sokk, illetve az azzal egyrészt egybeeső pápai *sedis vacantia* után 1243-tól, IV. Ince beiktatásától kezdve a korábbihoz közelítő intenzitással indult újra a delegált bíróság rendszere a magyar egyházban. Az eddig ismertetett esetek mellett jól példázza ezt, hogy 1247-ben a kalocsai és pécsi egyházmegyék közötti határvitában – Benedek érsek panasza folytán – pápai felhatalmazással jártak el IV. Ince megbízottjai.³⁷ A következő évben pedig a veszprémi püspök fordult az Apostoli Szentszékhez egyházmegyéje javainak és jóléteinek erőszakkal történő lefoglalása miatt.³⁸

²⁸ RPR. 11567. sz., RI IV. 1074. sz.

²⁹ Zsoldos: *Magyarország világi archontológiája*, 100.

³⁰ RPR 11910. sz.

³¹ MREV I. 121. CXLII. sz., 122. CXLIII. sz., 124. CXLVI. sz.

³² RPR 11821. sz. Vö. Mályusz Elemér: *Egyházi társadalom a középkori Magyarországon*. Budapest, 2007. 46–47.; Rácz György: *A magyarországi káptalanok és monostorok magisztrátus joga a 13–14. században*. Századok, 134. évf. (2000) 160.

³³ Kiss: *A conservatores hivatala*, passim.

³⁴ RPR 11812. sz., Lásd RPR 11811. sz., RI IV. 1481., 1878. sz. Vö. Kiss: *Dél-Magyarországtól Itáliáig*, 28.

³⁵ Almási Tibor: *Egy ciszterci bíboros a pápai világhatalom szolgálatában. Pecorari Jakab magyarországi legációja*. Magyar Egyháztörténeti Vázlatok, 5. évf. (1993) 133–141.; Rabić, Nedim: *Im toten Winkel der Geschichte: Johannes von Wildeshausen als Bischof von Bosnien 1233/34–1237*. In: Heusinger, Sabine – Füllenbach, Elias H., – Senner, Walter – Springer, Klaus-Bernward (Hrsg.): *Die deutschen Dominikaner und Dominikanerinnen im Mittelalter*. Berlin–Boston, 2016. 56–58.

³⁶ RPR 12233. sz., RI IV. 2034. sz., 12664. sz., RI IV. 3204. sz., illetve magát Benedek érseket legátussá nevezte ki az ügyvel kapcsolatban. RPR 12246. sz., RI IV 2050. sz., RPR 12247. sz., RI IV 2051. sz. Vö. Ternovác Bálint: *A boszniai latin püspökség története 1344-ig*. In: Fábrián Laura – Gál Judit – Haraszi Szabó Péter – Uhrin Dorottya (szerk.): *Micae Mediaevalis V. Fialatörténekek dolgozatai a középkori Magyarországról és Európáról*. Budapest, 2016. 221–223.; Barabás Gábor: *Eretnekek, kalózok és legátusok. A boszniai eretnokség, a Magyar Királyság és a pápák a 13. század elején*. Világtörténet, 7 (39). évf. (2017) 23–24.

³⁷ RPR 12696. sz., RI IV. 3262. sz.

³⁸ MREV I. 126. CL. sz.

IV. Ince pápa a bírói, illetve az említett konzervatori felhatalmazások mellett végrehajtással is megbízott magyar egyháziakat. A pilisi ciszterci apátnak, illetve az egri prépostnak 1247-ben a pannonhalmi apátot és konventet kellett vonakodás esetén az esztergomi érsek jogaival kapcsolatos pápai parancs teljesítésére kényszerítenie.³⁹

Anélkül, hogy ehelyütt az összes vonatkozó ügyet – legyen szó bíróként vagy *executor*-ként történő megbízásról – górcső alá vennénk,⁴⁰ érdemes rátérnünk vizsgálódásunk egyik kulcsdokumentumára, IV. Ince egy 1252. december 3-án kelt oklevelére, amely az egyik legfontosabb forrás a delegált bíróság 13. század közepi működését és elterjedtségét illetően. Az egyházfő ugyanis arról tájékoztatta a magyar királyt,⁴¹ hogy engedve kérésének megtiltja, hogy magyarországi egyháziakat és világiakat – akár egy legátusa által – az országon kívülre idézzenek,⁴² legalábbis az Apostoli Szék különleges engedélye nélkül.⁴³

Azt azonban nem tudjuk pontosan, hogy IV. Béla milyen módon juttatta el a kérést az egyházfőhöz: oklevél formájában vagy küldöttje útján, akár élőszóban.⁴⁴ Az utóbbi lehetőség már csak azért is valószínűbbnek tűnik, mivel a király a tatárjárás kezdetétől fogva rendszeresen küldött egyháziakat követként a pápai udvarba,⁴⁵ illetve Bertalan pécsi püspök személyében rezidens képviselővel is rendelkezett a magyar király az egyházfőnél.⁴⁶ A mongol invázió alatt a későbbi esztergomi érsek, akkor még váci püspök, Báncsa István királyi megbízottként egyike volt a Kúriában járt klerikusoknak.⁴⁷ Báncsa jelentősége a pápai–magyar kapcsolatokat illetően azonban jóval túlmutat az 1241. évi királyi követségén, lévén már a

³⁹ RPR 12641. sz.

⁴⁰ RPR 12691. sz., RI IV. 3261. sz., RPR 13034. sz., RI IV. 4171. sz., RPR 14011. sz. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Levéltár 4815; RPR 14062. sz., RPR 14418. sz., 144491. sz., RI IV. 5799. sz., RPR 14705. sz., RPR 14769. sz., RI IV. 6085. sz., MREV I. 127. CLI. sz.

⁴¹ IV. Ince és IV. Béla kapcsolatára lásd: Senga Toru: *IV. Béla külpolitikája és IV. Ince pápához intézett "tatár-levele"*. Századok, 121. évf. (1987) 584–612.; Szűcs: *A kereszténység belső politikuma*, 164–171.

⁴² 1241 júniusában még IX. Gergely adta azt a privilégiumot Benedek fehérvári prépostnak, hogy a mongol invázió idején senki ne indíthasson pert ellene a Kúriában. RPR 11036. sz. *Les registres de Grégoire IX. Recueil des bulles de ce pape publiées et analysées d'après les manuscrits originaux du Vatican par Lucien Auvray*, t. I–IV. Paris, 1890–1955. (a továbbiakban: RG IX) 6055. sz. Lásd: Thorockay Gábor: *A magyar Aachen első évszázada: a székesfehérvári prépostság története az Árpád-korban*. In: Fedeles Tamás – Hunyadi Zsolt (szerk.): *Szent Márton és Benedek nyomában. Tanulmányok Koszta László emlékére*. Szeged–Debrecen, 2019. 535.

⁴³ „*Nos tuis devotis supplicationibus inclinati, auctoritate presentium indulgemus, ut nulla ecclesiastica secularisque persona regni tui possit per litteras apostolice Sedis, vel legatorum eius, extra regnum ipsum a quopiam in iudicium euocari, absque speciali mandato sedis eiusdem, faciente plenam de hac indulgentia mentionem.*” – *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*. I–XI. Ed. Georgius Fejér. Buda: 1829–1844. (a továbbiakban CDH) IV/2. 129., RPR 14795. sz., RI IV. 6134. sz.

⁴⁴ Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzékében nincs nyoma IV. Béla hasonló tartalmú oklevelének, ahogyan az oklevélkiadásokban sem. Lásd: Szentpétery Imre – Borsa Iván (szerk.): *Regesta regum stirpis Arpadianae critico-diplomatica – Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke*. Budapest, 1923–1943. (a továbbiakban RA)

⁴⁵ Lásd: Szűcs: *A kereszténység belső politikuma*, 165.; vö. pl. RA 846. sz.

⁴⁶ Koszta László: *Egy francia származású főpap Magyarországon. Bertalan pécsi püspök (1219–1251)*. In: Koszta László: *Írásbeliség és egyházszervezet. Fejezetek a középkori magyar egyház történetéből*. Szeged, 2007. 41.; Iulian Mihai Damian: *Eneco ferences szerzetes inquisítorja Pécs püspökével szemben (1267)*. Egyháztörténeti Szemle, 17. évf. (2016) 2. sz. 20–21. Vö. RA 933b. sz.

⁴⁷ Lásd: Kiss: *Dél-Magyarországtól Itáliáig*, 22–23., 30.; Szűcs: *A kereszténység belső politikuma*, 165.

tatárjárás alatt, majd 1243-tól kezdve több alkalommal is pápai felhatalmazást kapott, egyszerű delegáltként, illetve legátusként is,⁴⁸ majd 1251 decemberében IV. Ince a bíborosi légium tagjai közé emelte az esztergomi érseket, Preneste püspökévé nevezve ki őt.⁴⁹

Bánca érsek és a király között a viszony az 1240-es években ugyanakkor feltehetően nem volt minden feszültségtől mentes. Erre utal például az említett veszprémi püspökválasztás esete, amikor is Bánca nem csak hogy Béla beleegyezése nélkül erősítette meg a káptalan által megválasztott Zelandust, bár később a királyi oldalról kezdeményezett pápai vizsgálat is helybenhagyta a korábbi eljárást.⁵⁰ A 20. század második felének egyik legkiválóbb magyar medievistája, Szűcs Jenő ezzel kapcsolatban azt is felvetette, hogy az érsek tette mögött sértsége munkálhatott, lévén a tatárjárás után – a már kialakulóban lévő szokástól eltérően – nem Bánca István „kapta az érseknek kijáró főkancellári méltóságot”,⁵¹ hanem Benedek, a későbbi kalocsai érsek, korábbi óbudai prépost és alkancellár, kezdetben még választott fehérvári prépostként.⁵² Azt a kiváló medievista is elismerte, hogy nem eldönthető, hogy a konfliktus a király és a főpap között melyik esetre vezethető vissza, volt-e köze a döntésnek az érsek 1245-ös eljárásához, vagy éppen a veszprémi eset volt az oka a kapcsolat megromlásának.⁵³ Mindazonáltal nem tartjuk valószínűnek, hogy Benedek, a korábbi alkancellár kancellári kinevezése különösebb konfliktusforrás lett volna, lévén nem ez volt az első eset, hogy ezt a pozíciót nem az esztergomi érsek, hanem például a hivatalban lévő fehérvári prépost töltötte be,⁵⁴ illetve Bánca csak ezután kapta meg a tatárjárással kapcsolatos követi feladatát, vagyis ekkor még nem lehetett nyoma a feszültségnek.⁵⁵

Az mindenesetre bizonyos, hogy Bánca 1252 őszén elhagyta Magyarországot, és Itáliába utazott. Szűcs Jenő szerint mindegyik azért került sor, mivel a IV. Bélával fennálló konfliktusa miatt „egyre kényelmetlenebb” volt számára az otthoni helyzet,⁵⁶ míg IV. Ince kezét az említett pápai megbízások is jelezték.⁵⁷ Véleményünk szerint azonban az 1245-ös eset önmagában nem elégséges annak alátámasztására, hogy a magyar király és országa legfőbb egyházi méltósága között az 1240-es években jelentős konfliktus lett volna. Ez ellen szól – egyéb más,

⁴⁸ Kiss: *Dél-Magyarországtól Itáliáig*, 30–32.

⁴⁹ A bíborosi kreáció hátterére lásd: Kiss: *Dél-Magyarországtól Itáliáig*, 32–41.

⁵⁰ Lásd feljebb és Szűcs: *A kereszténység belső politikuma*, 168. Kiss: *Dél-Magyarországtól Itáliáig*, 28–29.

⁵¹ Szűcs: *A kereszténység belső politikuma*, 168.

⁵² Lásd: Zsoldos: *Magyarország világi archontológiája*, 84., 108. Vö. Thoroczkay: *A magyar Aachen*, 527–528.; Thoroczkay Gábor: *A székesfehérvári prépostság és bazilika az Árpád-korban*. In: Thoroczkay Gábor: *Ismeretlen Árpád-kor. Püspökök, legendák, krónikák*. Budapest, 2016. 179.

⁵³ Szűcs: *A kereszténység belső politikuma*, 168.

⁵⁴ Zsoldos: *Magyarország világi archontológiája*, 107–108.

⁵⁵ Szűcs Jenő szerint Bánca visszatérte után IV. Béla környezetében tartózkodott, aki a mongol fenyegetés elől Trau várában keresett menedéket. Ezzel szemben Kiss Gergely szerint nem lehet bizonyosan eldönteni, hogy a váci püspök Itáliában maradt IX. Gergely halála után, vagy pedig visszatért a Magyar Királyságba. Mindazonáltal, ha valóban a király mellett vészelte át ezt az időszakot, akkor újabb érvelést találhatunk amellett, hogy ekkor még nem árnyékolta be ellentét kapcsolatukat. Illetve azt sem szabad elfelejtenünk, hogy maga Benedek is Trauban volt ekkor. Lásd: Szűcs: *A kereszténység belső politikuma*, 164.; Kiss: *Dél-Magyarországtól Itáliáig*, 30.

⁵⁶ Szűcs: *A kereszténység belső politikuma*, 168.

⁵⁷ Kiss Gergely szerint a feszültség csak átmeneti volt, a király nem mellőzte Báncsát 1245 után. Kiss: *Dél-Magyarországtól Itáliáig*, 29.

az együttműködésre utaló adat mellett – IV. Béla 1249. március 15-én kelt oklevele, amely szerint az esztergomi királyi palotát Báncsának adományozta.⁵⁸

A királynak küldött említett pápai oklevél előtt néhány héttel, 1252. november 13-i dátummal IV. Ince olyan ügyben rendelkezett, amely összefüggésbe hozható a királynak adott biztosítékkal. Ekkor ugyanis az egyházfő úgy döntött, hogy az esztergomi érsekség csallóközi tizedeit továbbra is Bánca István élvezze, amely rendelkezés biztosításával a pannonhalmi bencés és a pilisi ciszterci apátokat bízta meg.⁵⁹ December 30-án ezen is túlment a pápa, feltehetően az újdonsült bíboros kérésére, aki valószínűleg itáliai költségei fedezése végett kieszközölte, hogy Ince *in spiritualibus et temporalibus* az esztergomi érsekség adminisztrátorává nevezze ki őt. A rendelkezés végrehajtása a veszprémi és a váci püspökökre hárult, de a pápa a királyt és az esztergomi káptalant is értesítette a döntésről.⁶⁰ Hogy az események illetén alakulása nem volt IV. Béla tetszésére, egészen bizonyos. A következő év tavaszán, 1253. május 11-i kelettel a király hosszas panaszlevelet küldött az egyházfőnek,⁶¹ amelyben elégedetlenségének adott hangot az esztergomi érsekséggel kapcsolatos eljárás miatt, és a már többször említett Benedek kalocsai érsek esztergomi megválasztásának megerősítését kérte.⁶²

Nem állíthatjuk teljes bizonyossággal, hogy az 1252-es, a külföldre történő idézést különleges engedélyhez kötő pápai privilégium összefüggésbe hozható a Bánca István körül kialakult helyzettel, de az időbeli egybeesés okán legalábbis lehetségesnek tarthatjuk azt. Különösen, mivel ebben az időszakban más uralkodó esetében nem találkozunk hasonló biztosítékkal, így nem valószínű, hogy valamely általános pápai elképzelés lenne a háttérben, a rendelkezés okait sokkal inkább a pápai–magyar kapcsolatokban kell keresnünk.⁶³ Azt sem tartjuk elképzelhetetlennek, hogy az ötlet a volt esztergomi érsektől származott, sőt, az a *supplicatio*, amelyre IV. Ince oklevele utal,⁶⁴ ha ténylegesen létezett ilyen, az ő szóbeli közlésével juthatott el az egyházfőhöz. A rendelkezés célja pedig az érsekség körül kialakult helyzettel várhatóan elégedetlen király kegyének a megnyerése lehetett. Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy ezen feltevésre az események időbeli közelségére, illetve a pápa és a király viszonyának dinamikájára alapozzuk, konkrét forrás a hipotézis alátámasztására nem hozható fel.

Ha az oklevél keletkezési körülményeiről áttérünk a rendelkezés tényleges hatására, azt a megállapítást tehetjük, hogy nem észlelhető azonnal teljes hiátus a pápai küldöttbíroság magyarországi működését tekintve, ahogyan az egyháziak és világiak az országon kívülre történő idézését illetően sem. Elég talán ebből a szempontból a Jób pécsi püspök elleni 1253-as vizsgálatra utalni, amelynek oka a korábbi főpap, Bertalan számára a pápa által elrendelt évi 200 márka ezüst kifizetésének a megtagadása volt.⁶⁵ Ismert ezen felül a veszprémi

⁵⁸ RA 902. sz. Lásd további adatokkal Kiss: *Dél-Magyarországtól Itáliáig*, 26.

⁵⁹ RPR 14769. sz., RI IV. 6085. sz. Vö. Kiss: *Dél-Magyarországtól Itáliáig*, 41.

⁶⁰ RPR 14816. sz., RI IV. 6165. sz., RPR 14817. sz. RI IV. 6166. sz., RPR 14818. sz., RI IV. 6167. sz. Lásd: Kiss: *Dél-Magyarországtól Itáliáig*, 41.

⁶¹ RA 991. sz.

⁶² Lásd Szűcs: *A kereszténység belső politikuma*, 169–170.; Kiss: *Dél-Magyarországtól Itáliáig*, 42–43.

⁶³ Vö. RPR és RI IV.

⁶⁴ „Nos tuis devotis supplicationibus inclinati” – CDH IV/2. 129.

⁶⁵ RPR 14966. sz., RI IV. 6538. sz., RPR 14967. sz., RI IV. 6539. sz., RPR 14969. sz., RI IV. 6535. sz., CDH IV/2. 181. Lásd: Koszta László: *Püspökök és városuk. A 14. század közepéig*. In: Fedeles Tamás – Sarbak Gábor – Sümei József (szerk.): *A pécsi egyházmegye története I. A középkor évszázadai (1009–1543)*. Pécs, 2009. 81.; Damian: *Eneco ferences szerzetes*, 20–21.

egyházmege papságának fellebbezése is, akik egy már régebb óta futó eljárásban a pápai delegált bíró szubdelegáltjai előtt emeltek panaszt ellenfelük, a veszprémi püspök, a káptalan és az esperesek, valamint a delegáltak eljárása ellen.⁶⁶ Ez utóbbi azért érdemel különösen figyelmet, mivel a klerikusok a szubdelegáltak által átírt oklevélle az eljárás törvényességével kapcsolatban emel kifogásokat. E szerint a korábbi per pápai jóváhagyás nélkül folyt, a panaszosok fellebbezési jogukkal sem élhettek, illetve nem egyeztek bele a bírók személyébe sem.⁶⁷ A szubdelegáltak ugyanakkor, prokurátori oklevél híján, nem ismerték el a megjelent két klerikus illetékességét, és a birtokukban lévő pápai oklevélre hivatkozva megparancsolták a klerikusok számára a püspöknek, káptalannak és espereseknek való engedelmességét, valamint ismét színük elé idézték őket.⁶⁸

Mindezek alapján tehát nem járhatunk messze a valóságtól, ha úgy véljük, a IV. Bélának adott 1252. évi biztosíték nem járt a pápai küldöttbírói eljárások magyarországi beszüntetésével. Maga a pápai oklevél azonban tudománytörténeti szempontból is figyelmet érdemel. A kiváló jogtörténész, Bónis György 1997-ben magyar nyelven, posztumusz megjelent tanulmányában ugyanis az a megállapítás olvasható, hogy IV. Béla 1252-ben „megtiltotta, hogy alattvalóit külföldre idézhessék”.⁶⁹ Mint láttuk, a pápai oklevél szövege alapján nem tiltással, hanem a király kérésére megadott pápai engedéllyel állunk szemben. Bónis munkáját eredetileg 1963-ban németül publikálta a patinás *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Kanonische Abteilung* folyóirat hasábjain. Ennek szövegében még azt olvashatjuk, hogy Béla garanciát kapott arra, hogy alattvalóit nem idézik külföldre, amely megfogalmazás közelebb áll a latin oklevélszöveghez.⁷⁰ Bónis tanulmányának mindkét változatában ezután az a megállapítás található, mely szerint IV. Béla a „pápa és *legatus*ainak rosszallása miatt lemondott e jogról”.⁷¹ A magyar és német változat ebben az esetben egybecseng, ami alapján arra a következtetésre juthatunk, hogy az előbbi esetében fordítási pontatlansággal van

⁶⁶ „*iidem sacerdotes litteras appellationis nobis optulerunt, sub hac forma*” – MREV I. 134. CLXIII. sz. Vö. Mályusz: *Egyházi társadalom*, 44–49.; Rác: *A magyarországi káptalanok*, 157–160.

⁶⁷ „*super litteris sine consensu domini pape, tacita veritate et suggesta falsitate emanatis, quibus nos indebite nituntur aggravare, et quod, salva appellatione et citacione nostra pendente, multa super nos sunt per ipsos innovata; (contra) huiusmodi litteras et iudices, cum non ex voluntate parcium sitis iudices delegati, et non per dominum apostolicum assignati, sed ex falsa suggestionem predictarum litterarum, similiter appellamus*” – MREV I. 134. CLXIII. sz.

⁶⁸ „*iuxta formam litterarum domini pape nobis datarum, ut venerabili patri episcopo Vesprimiensi, tamquam ordinario suo, debitam exhibeant reverenciam et honorem [...] eosdem sacerdotes ab octava beati Martini ad quindenam perhemtorie citent iterato ad nostram presenciam, mandatum apostolicum audituros*” – MREV I. 134–135. CLXIII. sz.

⁶⁹ Bónis György: *Egyházi bíraskodás a középkori Magyarországon*. In: Bónis György: *Szentszéki regeszták. Iratok az egyházi bíraskodás történetéhez a középkori Magyarországon*. Szerk. Balogh Elemér. Szeged, 1997. 632. Bónis az említett 1252. december 3-i oklevélre hivatkozik: *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia*. I–II. Ed. Augustinus Theiner. Romae, 1859–1860. (a továbbiakban VMH) I. 214. CCCC. sz.

⁷⁰ „*die Zusicherung, seine Untertanen nicht »ins Ausland« zu laden*” – Bónis György: *Die Entwicklung der geistlichen Gerichtsbarkeit in Ungarn vor 1252*. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Kanonische Abteilung*, Bd. 49. (1963) 196.

⁷¹ Bónis: *Egyházi bíraskodás*, 632.; Bónis: *Die Entwicklung*, 196.

dolgunk.⁷² Bónis egy 1259. évi pápai oklevéllel⁷³ támasztotta alá az idézéssel kapcsolatos engedményről történő lemondást, amely egyúttal azon korábbi megállapítására is reagált, mely szerint a magyar király exkommunikációs privilégiumot is biztosított maga számára.⁷⁴

Bónis munkájának magyar fordítása tehát nem minden szempontból azonos az eredeti szöveggel, a vonatkozó rész megfogalmazása, amely a magyar király tiltására utal, pontatlanságnak tekinthető. Az eltérés azonban jelentésmódosító, ugyanis, bár a pápai oklevél szövege szerint IV. Béla kérelmére reagált a pápa, de semmiképpen sem beszélhetünk királyi tiltásról, mint akár Anglia esetében a 12. századot illetően, majd az egyházi bíróságok illetékességével kapcsolatban a 13. századra vonatkozóan,⁷⁵ csak ahogyan azt korábban láttuk, az egyházfő által adott engedményről. Az 1997-es változatban olvasható állítás később önálló életre kelt, és más munkákban is megjelent, bekerülve ezzel a korszakra és a szűkebben vett témára vonatkozó szakirodalomba.⁷⁶ Remélhetőleg fentebb sikerrel érveltünk amellett, hogy inkább Bónis György eredeti megfogalmazása alapján tekintsünk az 1252-es pápai oklevélre.

Mint azt korábban láttuk, a királyság határain kívülre történő idézés tiltása valójában nem érvényesült, legalábbis nem maradéktalanul: az 1259 előtti időszakra vonatkozóan is több oklevél tanúskodik a pápai küldöttbíróság magyarországi működéséről, az Apostoli Szék előtti pereskedésről, azaz országon kívülre idézésről adnak számot (még ha ez a gyakorlatban pápai hatalommal felruházott helyi bírók működését is jelentette).⁷⁷ Azt ugyanakkor biztonsággal megállapíthatjuk, hogy az 1254 utáni időszakból a korábbiakkal összehasonlítva jelentősen kevesebb ügy ismert előttünk. Ennek oka nehezen megállapítható, számolnunk kell azzal a lehetőséggel, hogy valóban az 1252. évi pápai biztosíték hatásával van dolgunk. Ha ez a feltevés megállja a helyét, akkor sem kizárólag ez a dokumentum szolgál azonban információval a pápai küldöttbíróság gyakorlati működését illetően.

1254-ből ugyanis két olyan pápai rendelkezés is ismert, amelyek révén IV. Ince magyarországi főpapoknak az Apostoli Szék bíróságához köthető privilégiumot adományozott.⁷⁸

⁷² A német eredetit a kötet szerkesztője, Balogh Elemér ültette át magyarra Bónis előtti tisztelgésért. Lásd: Balogh Elemér: *Bevezetés*. In: Bónis György: *Szentszéki regeszták. Iratok az egyházi bírászkodás történetéhez a középkori Magyarországon*. Szerk. Balogh Elemér. Szeged, 1997. 12. A kötetrel kapcsolatos általános és konkrét fenntartásokat C. Tóth Norbert fogalmazta meg. C. Tóth Norbert: *Bónis György: Szentszéki regeszták. Iratok az egyházi bírászkodás történetéhez a középkori Magyarországon*. Századok, 134. évf. (2000) 260–264.

⁷³ RPR 17585. sz.

⁷⁴ Bónis: *Die Entwicklung*, 196. A magyar szöveg szerint „A király is megszerezte magának a kiközösítésre való jogot”, így ebben az esetben is egy kevésbé sikerült átültetéssel van dolgunk. Bónis: *Egyházi bírászkodás*, 632. Bónis itt egyben kezeli a II. András (RPR 8991., RG IX. 851. sz. és RPR 10010. sz., RG IX. 2756. sz.), valamint a IV. Béla (RPR 11565. sz., RI IV. Nr. 1067. sz.) által kapott biztosítékokat. IV. Béla ekkor, 1245-ben azt a kiváltságot kapta, hogy a maga, valamint családtagjai területén élöket csak különleges pápai engedéllyel lehetett egyházi tilalom alá helyezni vagy kiközösítéssel sújtani.

⁷⁵ Sayers: *Papal Judges Delegate*, 220.; Müller: *Päpstliche Delegationsgerichtsbarkeit in der Normandie*, 25. Vö. Holndonner: *Kommunikation – Jurisdiktion – Integration*, 16.

⁷⁶ Pl. Kiss Gergely: *Az egyházi kormányzat a középkori Magyarországon*. In: Font Márta – Fedeles Tamás – Kiss Gergely – Raffayné Kálsecz Kata: *Magyarország kormányzati rendszere (1000–1526)*. Pécs, 2007. 113.; Barabás: *A pápai kiküldött bírászkodás*, 179.; Barabás Gábor: *A pápaság és Magyarország a 13. század első felében. Pápai hatás – együttműködés – érdekellentét*. Pécs, 2015. 46.

⁷⁷ Lásd a fentiekben kívül: RPR 15821. sz. Les registres d’Alexandre IV. Ed. Bourel de la Roncière, C. – de Loye, J. – Coulon, A. Paris, 1901–1953. (a továbbiakban: RA IV) 435. sz.

⁷⁸ 1235-ben Róbert esztergomi érsek kapott hasonló biztosítékokat IX. Gergelytől: „[...] attendentes, tuis devotis precibus, quantum cum Domino et honestate possumus, duximus benignius annuendum.

Fülöp zágrábi püspök július 18-i kelttel elnyerte annak jogát, hogy csakis különleges engedéllyel lehessen őt az Apostoli Szék elé idézni.⁷⁹ Benedek esztergomi érsek káptalanával együtt kapott biztosítékot október 2-án arra, hogy az Apostoli Szék egy delegáltja, szubdelegáltja, végrehajtója vagy konzervátora se alkalmazhasson rajta egyházi fenyítéket (exkommunikáció, *suspensio* vagy *interdictum*), hacsak azt a Szentszék külön nem hagyta jóvá.⁸⁰ Ez utóbbi esetben a pápa jogbiztosítókat is kijelölt: a pilisi és a zirci apát kapta a feladatot, hogy fellépjen az esztergomi érsek érdekében, ha valaki a pápai döntés ellenére egyházi fenyítéket alkalmazna ellene.⁸¹

Ha összehasonlítjuk a két privilégiumot, több eltérést is találunk. Fülöp zágrábi püspök esetében – az 1252 végén IV. Béla-hoz küldött diplomához hasonlóan – ugyanis arra találunk utalást, hogy az intézkedés az oklevél elnyerőjének kérésére történt, azaz a kezdeményezés nem a pápai oldalon keresendő.⁸² Ezzel szemben Benedek érsek Fülöptől eltérően nem *ad personam* nyerte el a pápai kegyet, hanem káptalanával együtt, egész egyházára nézve.⁸³ Ugyancsak különbség, hogy az esztergomi esetben az oklevél szövege nem szól a kedvezményezettől érkező kezdeményezésről, a pápa az érseknek, valamint a káptalannak az Apostoli Szék irányában tanúsított különleges tiszteletével indokolta a rendelkezést.⁸⁴ Figyelemreméltó a pápai intézkedés utóéletével kapcsolatban, hogy közel 80 évvel később, az 1330-as években Telegdi Csanád esztergomi érsek a krakkói püspökkel bizonyos szepességi falvakat illetően fennálló joghatósági vitájában hivatkozott IV. Ince 1254-es rendelkezésére, amelynek

Inde est, quod nos etati tue paterno compatiens affectu, ne quis in personam tuam sine speciali mandato nostro, preter legatum a nostro latere destinatum, excommunicationis vel suspensionis sententiam valeat promulgare, auctoritate tibi presentium indulgemus” – Árpád-kori új okmánytár – Codex diplomaticus Arpadianus continuatus. I–XII. Közzé teszi Wenzel Gusztáv. Pest–Budapest, 1860–1874. (a továbbiakban ÁÚO) II. 31. 6. sz., RPR 10049. sz.

⁷⁹ „*si te ad instantiam alicuius per litteras Apostolicas citari contigerit: quod compareas coram nobis, venire propter hoc ad apostolicam sedem nullatenus tenearis; nisi eadem littere de indulto huiusmodi plenam et expressam fecerint mentionem*” – CDH IV/2. 251., RPR 15463. sz., RI IV. 7895. sz.

⁸⁰ „*nullus delegatus, (vel) subdelegatus, executor, aut etiam conservator, auctoritate Sedis apostolice, vel legatorum ipsius in nos, vel ecclesiam vestram excommunicationis, suspensionis, vel interdicti sententias promulgare, aut interdicare vobis ingressum Ecclesie (va)leat, absque speciali mandato Sedis eiusdem, faciente plenam et expressam de hac indulgentia mentionem*” – ÁÚO VII. 367. 256. sz., RPR 15537. sz. Vö. Beke: *Esztergomi érsekek*, 113.

⁸¹ „*Quoira discretioni vestre per apostolica scripta mandamus, quatenus dictos archiepiscopum, capitulum et ecclesiam non permittatis super hijs contra concessionis nostre tenorem ab aliquibus indebite molestare; molestatores huiusmodi per censuram ecclesiasticam, appellatione postposita, compescendo; non obstante, si aliquibus, quod excommunicari, suspendi, vel interdicti, aut conueniri extra certa loca non valeant, a Sede apostolica sit indultum, et constitutione de duabus dietis, edita in concilio generali*” – ÁÚO VII. 368–369. 257. sz., RPR 15538. sz.

⁸² „*Hinc est, quod nos tuis supplicationibus inclinati, auctoritate tibi presentium indulgemus*” – CDH IV/2. 251., RPR 15463. sz., RI IV. 7895. sz.

⁸³ „*ut si te ad instantiam alicuius per litteras apostolicas citari contigerit*” – CDH IV/2. 251. „*Archiepiscopo et dilectis filijs capitulo Strigoniensi [...] in vos, vel ecclesiam vestram*” – ÁÚO VII. 367. 256. sz.

⁸⁴ „*Apostolice Sedis benignitas sincere obsequentium vota fidelium favore benivolo prosequi consuevit, et personas illorum, quos in sua devotione promptos inuenerit et ferventes, quibusdam (titulis) decentius decorare. Ut igitur ex speciali devotione, quam ad nos et Romanam ecclesiam habere noscimini*” – ÁÚO VII. 367. 256. sz.

értelmében felszólította a pilisi és pannonhalmi apátokat, akadályozzák meg, hogy egyházi fenytékkal éljenek ellene.⁸⁵

Arról sem szabad elfeledkeznünk továbbá, hogy néhány nappal az érseknek és a káptalannak írt levél előtt, 1254. szeptember 29-én IV. Ince a meißeni káptalan számára biztosította azt a privilégiumot, hogy a következő három évben pápai parancs nélkül egy delegált, *subdelegatus*, *executor* vagy *conservator* se alkalmazhasson rajtuk egyházi fenytéket. Anynyiban ugyanakkor eltérő ez az eset az esztergomitól, hogy itt, hasonlóan a magyar királynak, valamint Fülöp püspöknek küldött diplomához, a meißeni káptalan kérésével indokolta az intézkedést a pápa.⁸⁶ Ez alapján nem állíthatjuk tehát, hogy valamiféle általános pápai politikára lenne visszavezethető IV. Incének az esztergomi egyházra vonatkozó – egyedülállónak jogi és formai szempontból semmiképpen nem nevezhető⁸⁷ – rendelete, mindazonáltal az időbeli közelség (kevésbé a szövegek formuláris hasonlósága) okán azt a lehetőséget sem vethetjük el, hogy a pápa Meißen mintájára az 1252 óta Báncsa bíboros tevékenysége miatt legalábbis zavarosnak tekinthető esztergomi helyzetben kívánta segíteni a már nem is anynyira új érseket és a káptalant. Fontos azt is hangsúlyozni, hogy a két vizsgált privilégium esetében nem beszélhetünk újdonságról a pápai-magyar kapcsolatokat illetően. Benedek, még fehervári prépostként, 1241 júniusában kapott magára és egyházára nézve hasonló biztosítékot, mely a mongol invázió idejére biztosított mentességet a pápai bíróság előtti megidézés alól.⁸⁸

Az előbbi megfontoláshoz kapcsolható IV. Ince 1254. április 24-én kelt, Benedek érseknek küldött levele is, amelyben a főpap azt a feladatot kapta, hogy Parmai Gellért esztergomi kanonok, Báncsa István bíboros káplánja számára igyekezzen valamely javadalmat biztosítani a magyar egyházban.⁸⁹ Nem ez volt az első ilyen jellegű utasítás: egy évvel korábban, 1253. január 22-én a győri püspök kapott hasonló megbízást.⁹⁰ Vizsgálódásunk szempontjából mindkét esettel kapcsolatban az a kitétel érdemel figyelmet, mely szerint a kedvezményezett – bizonyos kondíciókkal – nem lehetett egyházi fenytékkal sújtani, sem

⁸⁵ Az adatért Maléth Ágnesnek tartozom köszönettel. Lásd: Maléth Ágnes: *A Magyar Királyság és a Szentszék kapcsolata I. Károly korában (1301–1342)*. Pécs, 2020. IV.2.3.1. fejezet. (megjelenés alatt).

⁸⁶ „*Hinc est quod nos vestris supplicationibus inclinati vobis auctoritate presentium indulgemus, ut nullus delegatus vel subdelegatus ab eo executor seu etiam conservator auctoritate litterarum Sedis apostolice vel legatorum ipsius possit in vos excommunicationis, suspensionis vel interdicti sententiam promulgare absque speciali eiusdem sedis mandato [...] presentibus post triennium minime valituris [...]*” – Gersdorf, Ernst Gotthelf (Hrsg.): *Codex diplomaticus Saxoniae Regiae*. Zweiter Hauptteil. 1. Band. *Urkunden des Hochstifts Meissen*. Bd I. Leipzig, 1864. 145., 177. sz., RPR 15532. sz.

⁸⁷ Vö. Herde, Peter: *Audientia litterarum contradictarum. Untersuchungen über die päpstlichen Justizbriefe und die päpstliche Delegationsgerichtsbarkeit vom 13. bis zum Beginn des 16. Jahrhunderts*. I–II. Tübingen, 1970. 459.

⁸⁸ RPR 11036. sz., RG IX 6055. sz. Lásd: Thoroczkay: *A magyar Aachen*, 535.

⁸⁹ RPR 15344. sz., RI IV. 7741. sz. Gellérttel kapcsolatban lásd Bácsatyai Dániel: *Személyi összeköttetések a Curia Romana és a magyar egyház között a 13. század közepén. Parmai Albert és Báncsa István*. Történelmi Szemle, 60. évf. (2018) 306.; Barabás Gábor: *Pápai káplánok a 13. századi Magyarországon. Szentszéki megbízások és helyi karrierék*. Történelmi Szemle, 60. évf. (2018) 115.

⁹⁰ RPR 14846. sz., RI IV. 6710. sz. Vö. Kiss: *Dél-Magyarországtól Itáliáig*, 75–76.; Bácsatyai: *Személyi összeköttetések*, 306.

egyházmegyéjén kívülre idézni az Apostoli szék speciális engedélye nélkül.⁹¹ Ezen adatok is megerősítik tehát a feltételezést, hogy a fenti privilégium egyfajta jutalmazásként értelmezhető.

A püspököknek és az érseknek adott privilégiumok egy további nézőpontból is értelmezhetőek, mert azok bár eltérő vonatkozásban és eltérő jogokat biztosítanak, de a két fogadó személy szempontjából összetartoznak. Fülöp és Benedek ugyanis IV. Béla király szűkebb köréhez tartozott. Az utóbbi szerepére már fentebb kitértünk, míg az előbbi a Türje nemzetség tagjaként a királyi udvarban nevelkedett, majd dömösi prépost, azt követően zágrábi püspök lett, míg végül Benedek halála után 1262-ben az esztergomi érseki méltóságra emelkedett.⁹² Mindketten – korábbi királyi klerikusként – IV. Béla támogatóinak számítottak tehát, segítették az uralkodót egyebek mellett a javadalmak kiosztásában is.⁹³ Ezen megfontolások alapján, valamint a királynak adott 1252. évi biztosítékre visszatekintve azt is számításba kell vennünk, hogy a püspököt, valamint az érseket, illetve káptalanját érintő rendelkezésben IV. Béla személye is szerepet játszhatott, bár ez a feltételezés konkrét forrással nem támasztható alá, és nem is tűnik kifejezetten valószínűnek.

Fülöp esetében azzal a körülménnyel azonban komolyan számolnunk kell, hogy a püspök a király képviselőjében – Ecce ferences szerzetes kíséretében – 1254-ben IV. Incénél járt a magyar uralkodó és a cseh király, II. Ottokár (1253–1278) konfliktusa ügyében.⁹⁴ Ebben az esetben tehát szinte bizonyosan szóbeli kérelemre adott reakcióval van dolgunk, különösen, mivel a számára kiállított pápai oklevél idején feltehetően még a Kúriában tartózkodott, lévén az csak öt nappal kelt később, mint a követségét említő, Bernát választott nápolyi érseknek a két uralkodó konfliktusa ügyében kirendelt legátusnak címzett levél.⁹⁵

Vizsgálódásunk alapvető céljával kapcsolatban felmerül továbbá a kérdés, hogy ha a IV. Bélának küldött engedmény értelmében valóban tilos volt a magyarországi egyháziak és világiak – akár egy legátusa általi – országon kívülre történő idézése, akkor mi szüksége lehetett az érseknek, illetve a zágrábi főpapnak az 1254. évi biztosítékokra. Minden kétséget eloszlató válasz ugyan nem adható, azonban azt megkockáztathatjuk, hogy az említett két intézkedés éppen azt bizonyítja, hogy IV. Ince a királynak küldött oklevele mellett sem

⁹¹ „*quod excommunicari, suspendi seu interdici, vel ad receptionem seu provisionem cuiusquam compelli, seu extra suam diocesim vel ultra certum locum ad iudicium evocari non possint per litteras dicte Sedis, non facientes plenam vel expressam de verbo ad verbum de indulgentia huiusmodi sive personarum, dignitatum numero vel receptorum nominibus mentionem*” – ÁÚO II. 234. 156. sz. Az utóbbi oklevélben nem kizárólag Gellértre vonatkozik ez a jog. „*quod excommunicari, suspendi, vel interdici, aut conveniri extra certa loca, vel compelli ad receptionem vel provisionem alicuius non valeant a Sede apostolica, sit indultum; et uniuersis indulgentiis vel litteris apostolicis generalibus vel specialibus, sub quacunque forma verborum obtentis et obtinendis; et quibuslibet aliis, per id impediri vel differri valeat, et de quibus seu predictorum priuilegiorum, indulgentiarum, et litterarum totis tenoribus de verbo ad verbum plenam et expressam fieri oporteat in presentibus mentionem*” – CDH IV/2. 248.

⁹² Szűcs: *A kereszténység belső politikuma*, 164., 168.; Zsoldos: *Magyarország világi archontológiája*, 81., 103.

⁹³ Szűcs: *A kereszténység belső politikuma*, 173.

⁹⁴ „*Venerabilis frater noster ... Zagradiensis episcopus et dilectus filius fr. Ecce de ordine Minorum, postquam discessisti a nobis, ad Sedem apostolicam accedentes, ex parte carissimi in Christo filii nostri ... regis Ungarie illustris nobis exponere curaverunt*” – VMH I. 228. CCCCXXXV. sz. RPR 15460. Lásd Szűcs: *A kereszténység belső politikuma*, 172. Vö. Szűcs Jenő: *Az utolsó Árpádok*. Budapest, 1993. 83–84.

⁹⁵ RPR 15460. sz., RI IV. 8309. sz. Lásd további irodalommal: <http://delegatonline.pte.hu/search/persondatasheet/id/126> (letöltés: 2020. február 29.)

beszélhetünk a pápai Kúriához fordulás és így a delegált bíróság elé történő idézés szüneteléséről 1252 után.

IV. Ince az esztergomi egyház részére adott privilégium után közel két hónappal, 1254. december 7-én halt meg, utódját, IV. Sándort (1254–1261) öt nappal később, december 12-én választotta meg a bíborosi kollégium.⁹⁶ Mint arra már kitértünk, Bónis György az egyházfő egy 1259. évi diplomájához⁹⁷ kapcsolta az 1252-ben a magyar uralkodó részére adott privilégium visszavonását, melyben Benedek esztergomi érsek azt a megbízást kapta, hogy kiközösítés terhe mellett idézze meg IV. Bélát a még apja, II. András által szentföldi tartózkodása alatt a johannitáknak tett ígéretnek (nem)teljesítésével kapcsolatban.⁹⁸ Az oklevél valóban ellentmond a IV. Ince által adott privilégiumnak, lévén az uralkodót az Apostoli Szék elé idézi, de nem található a szövegben utalás a korábbi intézkedésre, így Bónissal ellentétben óvakodnánk a visszavonás kifejezéstől, még akkor is, ha az eredeti német szöveg szerint – cselekvő nélkül megfogalmazva – a rendelkezés a pápa és legátusainak megfontolásai alapján került visszavonásra.⁹⁹

Ha szemügyre vesszük az 1252 vége és 1259 májusa, azaz a két kérdéses oklevél kiállítás közötti időszakot, akkor, ahogyan arra már fentebb utaltunk, több esetben találkozunk a forrásokban a pápai küldöttbíróság működésének nyomával, amely perek *de jure* az országon kívül folytak, az Apostoli Szék bírósága előtt, amelynek a helyi bírák csak képviselői voltak a *iurisdictio delegata* révén.¹⁰⁰ Az azonban kétségtelen, hogy az 1255 és 1259 közötti időszakból mindössze két vonatkozó eset ismert. Az egyik ilyen példát IV. Sándor 1255. április 24-i oklevele adja, amellyel az egri egyházmegye rektorai és vikáriusai kérésére megerősítette azok a püspökkel és székeskáptalannal fennálló perükben még IV. Ince idejében delegált bírók által hozott ítéletet.¹⁰¹ A pápához mint legfőbb bíróhoz fordulás tehát nem szűnt meg teljesen, de a következő, 1257. évi adat sokkal inkább kapcsolódik IV. Ince tanulmányunkban tárgyalt három intézkedéséhez. Július 7-i kelettel ugyanis IV. Sándor pápa azt a döntést

⁹⁶ RPR 1283., 1286.

⁹⁷ RPR 17585. sz. Lásd: Bónis: *Die Entwicklung*, 196.; Bónis: *Egyházi bírászkodás*, 632.

⁹⁸ „*Si vero celsitudo regia premissa, quod non concedimus, omiserit adimplere, [...] ipsum peremptorie citamus, ut infra tres menses, premissos alios tres immediate sequentes, per procuratorem idoneum apostolico se conspectui representet, facturus et recepturus super premissis, quod ordo dictaverit rationis. Quo circa fraternitati tue per apostolica scripta sub poena excommunicationis, quam ipso facto te incurriere volumus, si mandatum nostrum in hac parte adimpletum non fueris executus, firmiter precipiendo mandamus, quatenus eidem regi ex parte nostra easdem litteras representans, ipsum ad perficiendum et complendum, que in eisdem continentur litteris, monere ac efficaciter inducere non postponas; nobis, quid super hoc tu et nominatus rex feceritis, per litteras tuas, harum et ipsarum litterarum, eidem regi directarum, seriem continentes, infra sex menses post receptionem presentium, fideliter relaturus*” – VMH I. 238. CCCCLIII. sz. Lásd Hunyadi Zsolt: *The Hospitallers in the medieval Kingdom of Hungary c. 1150–1387*. Budapest, 2010. 35.; Hunyadi Zsolt: *A johanniták Magyarországon a 12. század közepétől a konstanzi zsinatig*. Máltai tanulmányok, 1. évf. (2019) 56–57. Érdemes hangsúlyozni, hogy az exkommunikáció fenyegetése nem a királyra, hanem az érsekre vonatkozott, ha az nem teljesítene a kapott utasításokat. Vö. Bónis: *Die Entwicklung*, 196. 75. jz.; Bónis: *Egyházi bírászkodás*, 632. 75. jz.

⁹⁹ „*die aber beide nach Gutdünken des Papstes und seiner Legaten beseitigt wurden.*” – Bónis: *Die Entwicklung*, 196.

¹⁰⁰ Lásd további irodalommal Barabás: *A pápai kiküldött bírászkodás*, 175–176.

¹⁰¹ „*Nos itaque vestris supplicationibus inclinati, huiusmodi processum et ordinationem, sicut per eosdem iudices provide facti sunt, ratos et firmos habentes, eos auctoritate apostolica confirmamus, et presentis scripti patrocinio communimus*” – ÁÚO VII. 391. 278.sz., RPR 15821. sz., RA IV. 435. sz.

hozta, hogy Benedek esztergomi érsek nem köteles megjelenni a zágrábi püspök előtt, dacára annak, hogy megidézése apostoli levél útján történt.¹⁰² Ebben az esetben tehát az a püspök, ti. Fülöp idézte meg az esztergomi érseket, aki három évvel korábban azt a privilégiumot kapta, hogy csak az Apostoli Szék különleges engedélyével idézhessék meg. Emlékezhetünk, Benedek érsek, valamint káptalana pedig egyházi fenytékek alól kapott felmentést, míg ezúttal egy konkrét ügyben az idézésre nem kellett válaszolnia a pápa döntése értelmében.

Természetesen mindez nem jelenti azt, hogy megszűntek volna a pereskedések a magyar egyházban, feltehetően azok nem jutottak el a pápai bíróságra a korábbihoz hasonló számban. Jól példázza ezt egyebek mellett a győri káptalan azon oklevele, amely a pannonhalmi és zselici apátságok birtokperére vonatkozóan választott bírók részvételéről tudósít.¹⁰³ IV. Béla egy 1259. évi okleveléből pedig arról értesülünk, hogy a király Fülöp zágrábi püspök javára döntött egy viláigval fennálló birtokperben.¹⁰⁴

A következő vonatkozó szentszéki forrás 1261 szeptemberéből származik, ekkor IV. Sándor a pannonhalmi apátság és a csurgói johannita rendház pereskedésében nevezett ki új bírókat.¹⁰⁵ Ugyanebből az évből ismert továbbá Pannonhalma és a veszprémi káptalan tizedperének, illetve az apátság a fehérvári káptalan pereskedésének folytatása is.¹⁰⁶ Ha a sort további adatokkal is kiegészítjük,¹⁰⁷ elmondható, hogy az előző évtized visszaesése és strukturális változásai után ismét a pápai delegáltak által vizsgált ügyek számának növekedését állapíthatjuk meg, legalábbis 1264-ig. Ez volt ugyanis az az időszak, amikor a király és fia, István fegyveres konfliktusba keveredett. 1265-ből nem is rendelkezünk adattal a pápai delegált bíróság működését illetően, amin nem is kell csodálkoznunk IV. Béla és István ifjabb király viszályának ismeretében,¹⁰⁸ míg a következő években ugyancsak a pápai delegált bíróság szinte teljes hiányával szembesülünk a források alapján.¹⁰⁹ Mindazonáltal meg kell említenünk a IV. Kelemen (1265–1268) által Jób pécsi püspök ellen indított *inquisitiót* (a helyi káptalan tagjai a püspök ellen különböző erőszakos bűnök és szimónia miatt emeltek vádat korábban), amely mögött egyes vélemények szerint a királyi család konfliktusa állt, lévén a főpap István ifjabb király ismert támogatója volt.¹¹⁰

¹⁰² „auctoritate tibi presentium indulgemus, ut per litteras in forma comissionis vel executionis seu conservationis, super quibuscunq; rebus ab apostolica Sede obtentas vel obtinendas, que de hoc indulto expressam non facerent mentionem, coram venerabili fratre nostro... Zagrabienzi episcopo, cum ipsum habeas, ut asseris, certa ratione suspectum, convenire non valeas, nec respondere teneris invitus” – ÁÚO II. 287. 194. sz., RPR 16917. sz., RA IV. 2055. sz.

¹⁰³ ÁÚO II. 309. 212. sz.

¹⁰⁴ RA 1221. sz. Lásd továbbá pl. RA 1075., 1086. sz.

¹⁰⁵ RPR 18128. sz.

¹⁰⁶ RPR 18138., 18139. sz.

¹⁰⁷ RPR 18659. sz., RPR 18682. sz. *Les registres d'Urbain IV (1261–1264)*. Recueil des bulles de ce pape. Ed. Guiraud, Jean. Paris, 1899–1929. (a továbbiakban RU IV) 1162. sz., RPR 18711. sz., RU IV. 939. sz., RPR 18761. sz., RU IV. 960. sz., RPR 18787. sz., RU IV. 489. sz. stb.

¹⁰⁸ A konfliktusra részletesen lásd: Zsoldos Attila: *Családi ügy. IV. Béla és István ifjabb király viszálya az 1260-as években*. Budapest, 2007.

¹⁰⁹ Skócia esetében is hanyatlás figyelhető meg a 13. század közepétől, ennek oka Paul Ferguson szerint nem a világi bíróságok erősödése, hanem a pápai hatalom hanyatlása volt. Ferguson, Paul: *Medieval Papal Representatives in Scotland: Legates, Nuncios and Judges-Delegate 1125–1286*. Edinburgh, 1997. 191–203.; Bombi, Barbara: *The role of judges delegate in England. The dispute between the archbishops of Canterbury St. Augustine's Abbey in the thirteenth century*. In: Alberzoni, Maria Pia – Zey Claudia (eds.): *Legati e delegati papali; profili, ambiti d'azione e tipologie di intervento nei secoli XII-XIII*. Milano, 2012. 223.

¹¹⁰ Lásd: Damian: *Eneco ferences szerzetes*, különösen 29–30.

*

A rendelkezésre álló adatok áttekintése után – a források fennmaradásának esetlegességét is figyelembe véve – tehát azt állapíthatjuk meg, hogy bár az 1241 és 1243 közötti időszak az ismert események, a tatárjárás és a *sedis vacantia* miatt kétségtelenül cezúraként értékelhető a pápai küldöttbírótság magyarországi történetében, strukturális változásról azonban nem beszélhetünk, lévén 1243-tól kezdve, ahogyan azt fentebb bemutatottuk, a korábbi tendenciák, sőt, a már futó pereskedések szerves folytatásával szembesülünk. Az 1250-es években azonban a rendszer ugyan nem teljes, de egyértelműen észlelhető átalakulása figyelhető meg. Bónis György megállapítása IV. Ince 1252. évi rendelkezésével kapcsolatban – illetőleg különösen annak pontatlan fordítása – azonban korrekcióra szorul, nem beszélhetünk ugyanis a külföldre történő idézések teljes tiltásáról sem a pápa, sem a király részéről, mindazonáltal a delegált bírók elé került ügyek számában ténylegesen komoly csökkenés ment végbe. Ehhez kapcsolódik IV. Ince azon két rendelkezése is, mellyel a zágrábi püspökök és az esztergomi egyháznak adott olyan privilégiumokat, amelyek korlátozták a pápai delegált bírák működését. Fontos rámutatni ugyanakkor arra is, ha az 1252. évi rendelkezés valóban teljes tiltásként lenne értelmezhető, abban az esetben a zágrábi püspök nem lett volna motivált kérelmének a pápa elé terjesztésére, ahogyan az esztergomi egyháznak adott kedvezmény is okafogyottá vált volna. Mindezek alapján azt mondhatjuk, hogy az egyházfő, a királytól és az egyházi elitől hozzá érkező kezdeményezés hatására valóban hozzájárult a pápai küldöttbírótság visszaszorulásához a magyar egyházban, de a jelenség mögött álló teljes háttér feltehetően ennél összetettebb.

BARABÁS GÁBOR

Pope Innocent IV and the Decline of Delegated Jurisdiction in Hungary in the Mid-13th Century

The paper discusses a special aspect of the papal-Hungarian relations, namely the operation of the delegated jurisdiction after the Mongol invasion of 1241–42. The focus of the study is on the revival of the system in the 1240s and on certain measures of Pope Innocent IV in 1252 and 1254. The first measure of this kind is traditionally considered to be a papal allowance, which was granted to King Béla IV in order to avoid his ecclesiastical and lay subjects being cited outside of the realm. This prohibition, according to the opinion of the Hungarian legal-historian, György Bónis, was annulled as early as 1259. In the present study we argue that, although the charters of Innocent IV and Alexander IV are indeed of great importance, but its impact should not to be overrated, even though the number of the known cases, which were supervised by papal judges significantly dropped in the 1250s. However, the reason behind this decrease cannot be explained solely with the above-mentioned papal charter, but other factors should also be considered in investigating this question.